

Wat werkt bij het voorkomen en verminderen van schoolverzuim?

Mariska de Baat

Nederlands Jeugdinstituut
Infolijn t (030) 230 65 64
e infojeugd@nji.nl
i www.nji.nl

Augustus 2010

Een preventieve aanpak verdient de voorkeur in de strijd tegen schoolverzuim. Daarbij kan worden ingezet op verschillende niveaus, onder andere op het niveau van de school en op het niveau van de leerling. Als er al sprake is van schoolverzuim kan de school een aantal maatregelen nemen om dit te verminderen. Daarnaast kunnen er verschillende leerling-gerichte interventies worden ingezet. Als er niet tijdig en adequaat wordt ingegrepen kan schoolverzuim leiden tot voortijdig schoolverlaten. Meer informatie hierover vindt u in het themadossier 'Voortijdig schoolverlaten' (www.nji.nl/voortijdigschoolverlaten).

In deze tekst over werkzame factoren bij het voorkomen en verminderen van schoolverzuim, wordt eerst een overzicht gegeven van de huidige stand van zaken in het onderzoek naar interventies bij schoolverzuim. Vervolgens volgt een overzicht van preventieve interventies en interventies die bestaand schoolverzuim kunnen verminderen. Het document wordt afgesloten met een conclusie over 'wat werkt' bij schoolverzuim.

Voorafgaand aan deze tekst heeft er een uitgebreide literatuursearch plaatsgevonden. Allereerst zijn de internationale databases PsychINFO en Eric geraadpleegd. Er is onder andere gezocht met de termen: review, prevention, absenteeism en truancy. Vervolgens zijn de artikelen opgezocht waarnaar in de gevonden stukken werd verwezen. Ook is er gezocht op www.google scholar.nl met trefwoorden als schoolverzuim en onderzoek.

De huidige tekst is gebaseerd op verschillende recente publicaties, waaronder een Engelstalig handboek over het vaststellen en behandelen van schoolverzuim (Kearney, 2001), twee recente Amerikaanse overzichtsstudie (Gerrard, Burhans, & Fair, 2003; Smink & Reimer, 2005) en drie Nederlandstalige overzichtsrapporten (Junger-Tas, 2002; Steeg & Webbink, 2006; Burik, Elderman, Persoon & Rutten, 2007). De informatie uit deze overzichten is aangevuld met verschillende buitenlandse en Nederlandse primaire studies.

Dit document maakt onderdeel uit van het themadossier 'Schoolverzuim'. Het volledige dossier is in te zien op www.nji.nl/schoolverzuim. In het dossier staat onder andere een overzicht van de factoren die de kans op schoolverzuim kunnen verkleinen of vergroten.

1. Inleiding

Schoolverzuim is een probleem waar steeds meer mensen zich –terecht- druk over maken. Verzuim is namelijk een belangrijke voorloper van voortijdig schoolverlaten. Hartkamp (2005) laat aan de hand van Rotterdamse gegevens zien dat de kans op voortijdig schoolverlaten bij leerlingen met een ‘verzuimgeschiedenis’ twee keer zo groot is als die bij jongeren zonder zo’n geschiedenis. Jongeren die zonder diploma uit het vmbo zijn vertrokken spijbelen in de periode voorafgaand aan het vertrek niet alleen veel vaker dan andere

leerlingen, ze geven ook andere redenen op voor hun gedrag. Terwijl de doorsnee-leerling spijbelt vanwege tussenuren, doen latere voortijdig schoolverlaters dit omdat ze een hekel hebben aan school en aan leren. Het spijbelen is bij hen onderdeel van een afglijproces waarbij de motivatie, de inzet voor het huiswerk en de betrokkenheid bij school steeds verder afnemen, met het voortijdige vertrek uit het onderwijs als eindstation (Van Batenburg, Korpershoek, & Van der Werf, 2007). Zwaar spijbelen is dus vooral een signaal dat leerlingen in de gevarenzone zijn beland. Opvallend is dat voortijdig schoolverlaters in gesprekken aangeven dat het spijbelen lang onopgemerkt blijft en dat de school er weinig tegen doet. Het bevestigt spijbelaars in hun gevoel dat de school niet in hen is geïnteresseerd (Van Lieshout, 2003; Oberon, 2008).

2. Stand van zaken wetenschappelijk onderzoek

In het buitenland is het afgelopen decennium een klein aantal studies uitgevoerd naar de effectiviteit van interventies gericht op het voorkomen en verminderen van schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten. Evaluaties op basis van gecontroleerde experimenten (op basis van volledig gerandomiseerde toewijzing van een interventie), zijn echter schaars (Steeg & Webbink, 2006). Sutphen, Ford en Flaherty (2010) concluderen dat er in de periode 1990 – 2007 in de Verenigde Staten slecht 16 onderzoeken zijn uitgevoerd naar de effectiviteit van dit soort interventies. De kwaliteit van het gedane effectonderzoek en de resultaten ervan, laten zeer te wensen over. De overzichtsstudie van Smerk en Reimer (2005) biedt bruikbare aanknopingspunten met betrekking tot effectieve strategieën voor de preventie van schoolverzuim.

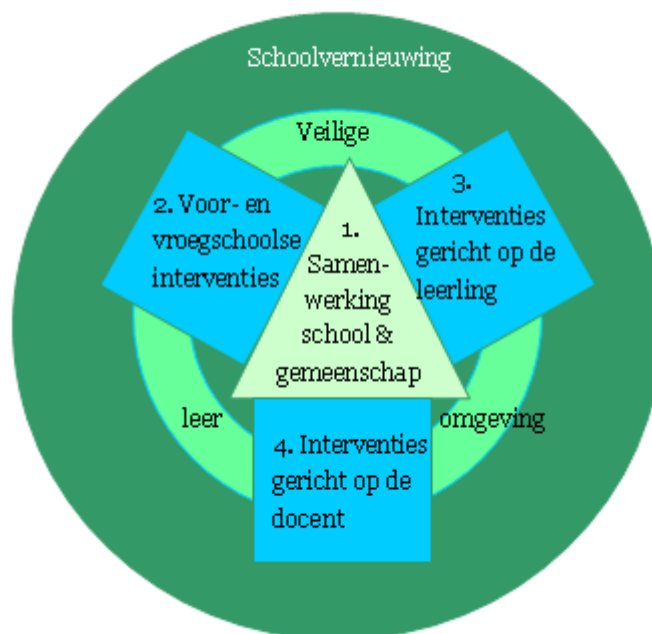
In Nederland richt het grootste gedeelte van het onderzoek naar schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten zich op het in kaart brengen van verschillen tussen ‘verlaters’ en ‘blijvers’ en op de redenen die de leerlingen geven voor het schoolverzuim en/of het voortijdig schoolverlaten (Steeg & Webbink, 2006). Er is een beperkt aantal onderzoeken uitgevoerd naar de effectiviteit van interventies (Eimers, Derriks, Voncken, Van Tilborg, & Van Es, 2003; Van Tilborg & Van Es, 2003). Om diverse redenen hebben deze onderzoeken nog niet voldoende kennis opgeleverd over de effectiviteit van de huidige interventies in Nederland. De belangrijkste reden is dat het grootste gedeelte van de onderzoeken beschrijvend (kwalitatief) van aard is. Meestal worden hierin alleen algemene voorwaarden opgesomd waaraan een effectieve aanpak moet voldoen. Denk hierbij aan succes- en faalfactoren en kwaliteitskenmerken. Dit gebeurt meestal op basis van een kwalitatieve analyse van een bepaald onderdeel van het beleid, of – nog specifieker – van (kleinschalige) lokale projecten. Daarnaast is er tot op heden geen quasi-experimenteel onderzoek uitgevoerd naar interventies die schoolverzuim voorkomen of verminderen (Steeg & Webbink, 2006). Het ontbreken van dit onderzoek betekent dat de effecten van het beleid niet kunnen worden vastgesteld. We weten niet of de situatie beter of slechter zou zijn als de huidige interventies niet zouden zijn ingezet.

Diverse rapporten bevestigen de conclusie dat we op dit moment weinig weten over de effectiviteit van bestaande interventies in Nederland. De Onderwijsraad (2005) wijt dit aan het fragmentarische en onsamenvattende karakter van de aanpak van schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten, waardoor veel initiatieven een tijdelijk en projectmatig karakter hebben. Deze worden bovendien onvoldoende geëvalueerd. De Algemene Rekenkamer (2001; 2003) noemt als verklaring het gebrek aan heldere en meetbare doelen, en onvoldoende beschikbare (betrouwbare) informatie over de uitvoering van het beleid en de interventies. Het is onduidelijk in welke mate en op welke wijze de doelen worden bereikt. De onderwijsinspectie (2004) verwoordt het als volgt: *‘Hoewel er duidelijk verbeteringen zijn waargenomen in de inzet van alle relevante betrokkenen en het aantal getroffen maatregelen om schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten te voorkomen, maakt de gebrekkige registratie van de rendementsresultaten het voor de meeste instellingen onmogelijk het effect hiervan te kunnen meten.’*

Gezien de zeer beperkte hoeveelheid Nederlands effectonderzoek op het terrein van schoolverzuim, is het overzicht van effectieve interventies in de volgende hoofdstukken gebaseerd op internationaal onderzoek. Een belangrijke kanttekening is echter wel dat er ook in het buitenland nauwelijks evaluaties zijn uitgevoerd op basis van natuurlijke of gecontroleerde experimenten. Als dit wel het geval is, wordt dit in de tekst expliciet aangegeven. Er wordt in dit document onderscheid gemaakt in preventieve interventies en interventies om bestaand schoolverzuim te verminderen.

3. Preventie van schoolverzuim

De oorzaken van schoolverzuim zijn heel divers en de risicofactoren bevinden zich op allerlei verschillende niveaus, bijvoorbeeld op het niveau van het kind, de ouders, het gezin, de vrienden, de school en de samenleving (Kearney, 2008). De oplossing voor het voorkomen van schoolverzuim moet dan ook op meerdere niveaus worden gezocht (Smink & Reimer, 2005). Smink en Reimer presenteren het onderstaande model als uitgangspunt voor de preventie van schoolverzuim. De interventies in deze tekst worden geordend aan de hand van dit model.

Figuur 1: Preventiemodel schoolverzuim (naar: Smink & Reimer, 2005).

3.1 Interventies op school- en gemeenschapsniveau

Volgens Smink en Reimer (2005) maken scholieren niet alleen deel uit van de school, maar ook van de maatschappij in zijn geheel. Schoolverzuim is dan ook niet alleen het probleem van de school, maar een algemeen maatschappelijk probleem. Voor effectieve preventie van schoolverzuim is het van belang dat de school een sterke band heeft met bijvoorbeeld het maatschappelijk werk en de jeugdzorg. Er zijn op het school- en gemeenschapsniveau drie strategieën om schoolverzuim te voorkomen. Deze drie strategieën zijn de basis voor de interventies op de andere niveaus.

- Vernieuwing van de schoolorganisatie
- Samenwerking tussen de school en de gemeenschap
- Veilige leeromgeving

Vernieuwing van de schoolorganisatie

Volgens Scheerens (1989) zijn er een aantal kenmerken noodzakelijk voor een 'effectieve school', namelijk: sterk onderwijskundig leiderschap, het accent op de verwerving van basisvaardigheden, een ordelijk en veilig klimaat, hoge verwachtingen van de prestaties van leerlingen en frequente evaluatie van de vorderingen van de leerlingen. Een 'effectieve school' draagt bij aan goede resultaten en daarmee aan het voorkomen van schoolverzuim. Junger-Tas (2002) concludeert op

basis van Amerikaans effectonderzoek dat programma's die de schoolorganisatie en het klassenmanagement veranderen het meest effectief zijn in het voorkomen van schoolverzuim en schooluitval. Het gaat bijvoorbeeld om het hanteren van duidelijke regels, normen en verwachtingen voor gewenst gedrag van leerlingen met een hierop aangepast straf- en beloningssysteem, maar ook om het invoeren van innovaties zoals het trainen van docenten in effectieve instructiemethoden en het samenwerkend leren in kleine groepjes. Doordat leerlingen in de afgelopen jaren steeds mondiger zijn geworden, is het van belang om hen bij de veranderingen te betrekken. Leerlingen moeten het gevoel hebben dat zij gehoord worden, want dat heeft een preventieve werking (Van Wijk, 2005).

Een voorbeeld van een schoolvernieuwingsprogramma dat in de Verenigde Staten positieve resultaten boekt, is het *Micro Society* programma. Het programma wordt gebruikt op meer dan 240 scholen in 40 verschillende staten. Het programma zorgt voor een innovatieve schoolstructuur waarin de leerlingen een miniatuurversie van de 'echte wereld' creëren binnen de school. Iedere leerling heeft een eigen rol in die wereld. Leerlingen volgen 's ochtends reguliere lessen en kunnen hetgeen ze geleerd hebben 's middags toepassen in hun 'baan'. Het programma is ontwikkeld om problemen op te lossen met betrekking tot: leren, prestaties, motivatie, aanwezigheid, gedrag en sfeer (Cherniss & Barth, 2005). Ook in Nederland vinden ontwikkelingen plaats op het gebied van schoolorganisatie. Voorbeelden hiervan zijn de ontwikkelingen rondom de brede school en het versterken van de praktijkgerichtheid in het vmbo (Steege & Webbink, 2006). Een praktijkgerichte leeromgeving in het vmbo kan er aan bijdragen dat de lessen beter aansluiten bij de beroepspraktijk en dat theorie en praktijk met elkaar worden gecombineerd. Uit een rapport van In 't Veld (2005) blijkt dat de integratie van de arbeidsmarkt en het onderwijs behoort tot de drie meest rendabele interventies om schooluitval en schoolverzuim te voorkomen. Programma's die het klassenmanagement veranderen komen aan bod in paragraaf 3.4.

Samenwerking tussen de school en de zorg

Als meerdere partijen vanuit de zorg betrokken zijn bij de school, zorgt dit voor een omgeving waarin leerlingen de aandacht krijgen die ze nodig hebben (Gullatt & Demoine, 1997). Volgens In 't Veld (2005) is de intensivering van de zorg in het onderwijs de meest rendabele interventie om schooluitval en schoolverzuim te voorkomen. Een Nederlands voorbeeld van samenwerking tussen de school en de zorg is het Zorg- en Adviesteam, ook wel ZAT genoemd. Zorg- en adviesteams vervullen een centrale rol in de zorgstructuur van het onderwijs en het jeugdbeleid. ZAT's zijn interdisciplinaire teams waarin professionals uit het (speciaal) onderwijs, de leerplicht, het maatschappelijk werk, de jeugdzorg, de gezondheidszorg en de veiligheid structureel samenwerken om scholen, gezinnen en kinderen en jeugdigen met (vermoedens van) emotionele, gedrags-, ontwikkelings- en/of schoolleerproblemen te ondersteunen. Het Kabinet streeft naar een landelijke dekking van goed functionerende ZAT's zodat preventie, vroegtijdige signalering en effectieve hulp gewaarborgd zijn en kinderen en jeugdigen de zorg krijgen die zij nodig hebben (Van Veen & Van der Steenhoven, 2009). Er is inmiddels wel onderzoek uitgevoerd naar de invoering en de kwaliteit van de ZAT's, maar nog niet naar de effectiviteit ervan. Het Nederlands Jeugdinstituut start in 2010 met een effectonderzoek.

Veilige leeromgeving

Een veilige leeromgeving heeft een positieve invloed op het sociale gedrag en de interpersoonlijke vaardigheden van de leerlingen. Wanneer een leerling zich verbonden voelt met de school door een netwerk van relaties met andere leerlingen, leraren of een vertrouwenspersoon, kan dit schoolverzuim voorkomen (Stegelin & Bailey, 2004). Junger-Tas (2002) geeft aan dat de meest

effectieve programma's in het voortgezet onderwijs dan ook gebruik maken van interactie tussen leerkrachten en leerlingen en tussen leerlingen onderling.

Een belangrijk onderdeel van een veilige leeromgeving is het tegengaan van pesten. Slachtoffers van pesten kunnen hiervan namelijk allerlei hinder ondervinden, onder andere: vernedering, psychische en fysieke pijn en een slechte concentratie op school (Brewster & Railsback, 2001). Deze problemen kunnen op hun beurt weer leiden tot schoolverzuim. Een voorbeeld van een anti-pest programma uit Noorwegen is het 'Olweus Bullying Prevention Program'. Het doel van het programma is om de relaties tussen de leerlingen te verbeteren en een veilige schoolomgeving te creëren. Opvallend is dat twee studies naar hetzelfde programma in Noorwegen compleet andere resultaten opleverden. Het eerste onderzoek vond grote afnames in pestgedrag, terwijl het tweede onderzoek juist toenames in pestgedrag aantrof (Merrell, Gueldner, Ross, & Isava, 2008). Inmiddels is hetzelfde programma, vaak met aanpassingen, in verschillende landen over de hele wereld uitgevoerd. Ook nu levert onderzoek geen eenduidig beeld op (Vreeman & Carroll, 2007). De effecten zijn over het algemeen bescheiden en soms zelfs negatief. Een mogelijke verklaring voor de tegenstrijdige uitkomsten is dat er verschillen zijn in de uitvoering van het programma tussen de verschillende locaties. Al met al is er meer gedegen en systematisch onderzoek nodig om te bepalen hoe, wanneer en bij wie de schoolbrede aanpak van het Olweus programma effectief is.

Ook in Nederland zijn verschillende anti-pest programma's ontwikkeld. Het programma dat tot nu toe het best is onderbouwd en onderzocht is het schoolbrede PRIMA pakket (Hoekstra, Ter Beek, Wiefferink, & Buijs, 2007). PRIMA staat voor PRoefIMplementatie Anti-pestbeleid in het basisonderwijs. Dit pakket is gebaseerd op het programma van Olweus. Effectonderzoek naar dit programma heeft vrij positieve resultaten opgeleverd. Op de scholen die met de PRIMA-methode werkten, bleek het pestgedrag meer te verminderen dan op de controlescholen. De verschillen waren echter niet altijd statistisch significant. Meer informatie hierover vindt u in het themadossier 'Pesten' (www.nji.nl/pesten).

3.2 Voor- en vroegschoolse preventieve interventies

Onderzoek heeft uitgewezen dat het van groot belang is om vroeg in te grijpen als er sprake is van een negatieve attitude of negatief gedrag ten aanzien van de school. Daarbij zijn twee zaken van belang (Smink & Reimer, 2005):

- Betrokkenheid van de familie
- Vroege interventies om onderwijsachterstanden te voorkomen

Betrokkenheid van de familie

Uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat de betrokkenheid van familie bij school en huiswerk een direct, positief effect heeft op de aanwezigheid en de prestaties van de leerling (Corville-Smith, Ryan, Adams, & Dalicandro, 1998). Verschillende ouderkenmerken hangen samen met de aanwezigheid van de leerling, namelijk: toezicht van ouders, discussie tussen ouder en kind en ouderparticipatie op school (Epstein & Sheldon, 2002). Een school kan de ouderbetrokkenheid vergroten met behulp van de volgende activiteiten: contact opnemen met de ouders als er sprake is van verzuim en het betrekken van ouders bij alle preventieve activiteiten (Gerrard et al., 2003).

Vroege interventies om onderwijsachterstanden te voorkomen

Een onderwijsachterstand is een belangrijke risicofactor voor schoolverzuim (Kearney, 2008). Interventies om onderwijsachterstanden te voorkomen en leerlingen voor te bereiden op de schoolcontext, kunnen daarom een bijdrage leveren aan het voorkomen van schoolverzuim. De interventies die in deze paragraaf worden besproken, zijn nog niet onderzocht op hun directe samenhang met schoolverzuim. In de meeste gevallen is er echter wel onderzoek gedaan naar de

samenhang van de interventie met factoren die het schoolverzuim positief of negatief kunnen beïnvloeden, ook wel beschermende factoren en risicofactoren genoemd.

Op basis van verschillende overzichtsstudies kan geconcludeerd worden dat met name centrumgerichte programma's, die worden uitgevoerd in de pedagogische basisvoorzieningen, effectief zijn in het bestrijden van onderwijsachterstanden (Barnett, 1995; Bowerman, Donovan, & Burns, 2001; Farran, 2000; Gomby, Culross, & Behrman, 1999; McGuire & Earls, 1991; Ramey & Ramey, 1998). In een meta-analyse van buitenlandse voor- en vroegschoolse centrumprogramma's tussen 1985- 1996 werden bijvoorbeeld gemiddeld matige tot positieve effecten gevonden op intelligentie en taal of geletterdheid (Leseman, Otter, Blok, & Deckers, 1999; Van der Vegt & Schonewille, 2008). Gezien de positieve uitkomsten van deze interventies op de beschermende factoren van schoolverzuim, hebben deze programma's op de lange termijn mogelijk ook een positief effect op het voorkomen van schoolverzuim. Toekomstig onderzoek zal dit moeten uitwijzen. Voorbeelden van centrumgerichte programma's zijn Piramide, Ko-totaal, Doe meer met Bas, Kaleidoscoop, Startblokken van Basisontwikkeling en het regionaal ontwikkelde programma Speelplezier.

Het meest onderzochte Nederlandse vroegschoolse programma is Opstap. Opstap is een gezinsinterventie voor kinderen tussen de vier en zes jaar. In het programma staat met name de relatie tussen moeder en kind centraal. Het doel is om kleuters beter voor te bereiden op het formele onderwijstraject dat begint in groep 3. Twee jaar lang krijgen ouders – waaronder veel Turkse en Marokkaanse moeders – begeleiding van contactmedewerkers om te komen tot een 'meer stimulerende en ondersteunende omgang' met hun kind. In een onderzoek naar de effecten van Opstap (Van Tuijl & Siebes, 2006) zijn ruim 300 gezinnen gevolgd tijdens de hele basisschoolperiode. Onder de Turkse Opstapkinderen werden positieve korte termijn effecten gevonden op testprestaties in de moedertaal en voorbereidend rekenen in het Nederlands, en op leerkrachtbeoordelingen van inzet en Nederlandse taal. De Turkse kinderen stroomden daardoor beter door naar groep 3 en deze betere doorstroming bleef tot het einde van de basisschool bestaan. Bij de Marokkaanse groep had het programma wel effect op de doorstroming naar groep 3, maar minder op testprestaties en leerkrachtbeoordelingen. Een apart onderzoek liet zien dat minder intelligente kinderen het meest profiteerden van het programma. De verwachting luidt dat de verbeterde doorstroming, de verbeterde testprestaties bij Turkse kinderen en de verbeterde leerkrachtbeoordelingen bij Turkse kinderen op de lange termijn lijden tot minder schoolverzuim.

3.3 Preventieve interventies gericht op de leerling

Veel scholen zijn op zoek naar effectieve interventies om de aanwezigheid van risicoleerlingen te stimuleren. De volgende interventies hebben in de Verenigde Staten op alle schoolniveaus hun nut bewezen, maar lijken het beste te werken bij de schooltypes die zijn te vergelijken met het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs (Smink & Reimer, 2005). De genoemde leerling-gerichte interventies bieden actieve en zinvolle leermogelijkheden vanuit verschillende invalshoeken.

- Mentorinterventies
- 'Service-learning'
- Interventies met positieve beloningen
- Cognitieve gedragstherapie

Mentorinterventies

Junger-Tas (2002) en Dubois (2002) concluderen op basis van Amerikaans effectonderzoek dat ook met tutor- en mentorinterventies, mits goed gestructureerd en voortdurend begeleid, positieve effecten te bereiken zijn in het voorkomen van schoolverzuim. Mentoring is een begeleidende

activiteit waarbij een meer ervaren persoon een minder ervaren persoon begeleidt door het uitwisselen van praktische ervaringen en het geven van regelmatige feedback. De mentor kan zowel een medeleerling als een docent zijn. De begeleiding vindt meestal plaats buiten de lessen en de mentor fungeert als rolmodel en coach (Crul & Kraal, 2004). De mentor ondersteunt leerlingen bij de studie, het sociale welbevinden en de beroepskeuze. Mentoring is een aanvulling op de bestaande leerlingbegeleiding op school en moet niet verward worden met het 'mentoraat' of de begeleiding door de klassenmentor (Crul & Kraal, 2004).

Een voorbeeld van een mentorprogramma dat zowel in de Verenigde Staten als in Nederland succesvol is gebleken, is Big Brothers/Big Sisters (BBBS). Big Brothers, Big Sisters koppelt individuele kinderen en jongeren van 4 tot 24 jaar die in een risicosituatie verkeren, aan volwassen vrijwilligers die activiteiten met hen ondernemen. Doel is de jeugdigen beter te laten functioneren in het dagelijks leven en hun zelfredzaamheid te vergroten. De mentor houdt zich dus niet zozeer bezig met de schoolprestaties, maar richt zich op de sociale ontwikkeling van de jongere. De mentor heeft een ondersteunende rol en stelt zich op als vriend en rolmodel. Amerikaans onderzoek laat zien dat de leerlingen die deelnamen aan het programma minder verzuimden op school, hogere cijfers haalden, minder agressief waren en minder alcohol en drugs gebruikten (Steege & Webbink, 2006); (DuBois et al., 2002). Nederlands onderzoek (geen verandering- of (quasi-)experimenteel onderzoek) laat zien dat de jeugdigen, de ouders en de vrijwilligers over het algemeen vinden dat de jeugdigen door BBBS erop vooruitgaan (Bolier & Bohlmeijer, 2001).

Volgens een ruwe schatting bestaan er in Nederland vijftientig mentorprojecten met medeleerlingen, studenten of volwassenen als mentor. Deze projecten zijn voornamelijk gericht op Turkse en Marokkaanse leerlingen van het vmbo. In het onderwijskansenbeleid wordt mentoring gezien als veelbelovend, met name op het gebied van de begeleiding van schoolloopbanen van allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs. Verwacht wordt dat mentoring een bijdrage kan leveren aan de vermindering van schoolverzuim en schooluitval en verbetering van de doorstroom naar het vervolgonderwijs.

Tot op heden is er in Nederland weinig onderzoek gedaan naar de effecten van mentoring. Kwantitatieve gegevens van de evaluatie van één van de mentorprojecten in Nederland, het Marokkaanse coachingsproject, laten een positief beeld zien. Het schoolverzuim en de schooluitval onder de gecoachte jongeren was gering. Tevens is er een lichte vooruitgang geconstateerd in de schoolprestaties. Deze resultaten moeten echter voorzichtig worden geïnterpreteerd, omdat er geen controlegroep was van leerlingen die niet gecoacht werden. Het aantal leerlingen dat verzuimden of uitvielen is echter zo klein dat een positief verband met de coaching waarschijnlijk is. De opbrengst van het project lijkt daarmee aanzienlijk (Crul & Kraal, 2004).

'Service-learning'

Bij 'service-learning' worden vaardigheden bij leerlingen ontwikkeld ten dienste van de (lokale) gemeenschap, bijvoorbeeld: schoonmaakacties in de buurt door kinderen, hulp aan kinderdagverblijven of in verzorgingshuizen en het adopteren van een monument. 'Service-learning' bevordert persoonlijke en sociale groei, carrière ontwikkeling en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het heeft bovendien een positief effect op de aanwezigheid van leerlingen op school en de schoolprestaties (Shumer & Duckenfield, 2004).

In Nederland bestaat in het voortgezet onderwijs sinds kort de Maatschappelijke Stage. Het is de bedoeling dat dit in 2011 een vast onderdeel is op iedere school. Het doel van de maatschappelijke stage is dat alle jongeren tijdens hun schooltijd kennis maken met én een onbetaalde bijdrage leveren aan de samenleving. Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs kan het vrijwilligerswerk een functie hebben in de oriëntatie op een vervolgopleiding of toekomstige baan. Het hebben van een

toekomstvisie is één van de beschermende factoren voor schoolverzuim. Er heeft echter nog geen effectonderzoek plaatsgevonden naar de maatschappelijke stage.

Interventies met positieve beloningen

Volgens Junger-Tas (2002) zijn juist die interventies succesvol waarin jongeren worden aangesproken op hun eigenbelang. Deze projecten bieden allerlei positieve beloningen, zoals financiële beloningen of extra praktijkscholing en training. Door deze positieve beloningen kunnen leerlingen gestimuleerd worden om vaak op school aanwezig te zijn en hun opleiding af te maken. Een voorbeeld van een succesvol programma waarin gebruik gemaakt wordt van financiële prikkels, is het Amerikaanse *Quantum Opportunities Program* dat zowel in de school als daarbuiten hulp biedt aan achterstandsjongeren. Volgens Junger-Tas vindt dit programma plaats gedurende de gehele *highschool* periode van vier jaar. Het programma biedt zowel intensieve, langdurige hulp - bijvoorbeeld hulp bij huiswerk, andere leerlingen als tutor, dienstverlening in de buurt - als een financiële prikkel en de belofte van een beurs voor verdere studie. Na twee jaar werden de eerste verschillen geconstateerd tussen de experimentele en de controlegroep op het gebied van schoolprestaties, vaardigheden en geloof in het onderwijs. Onder jongeren uit de experimentele groep was er minder schoolverzuim en schooluitval en meer deelnemers gingen verder studeren. Ook in het *Maryland's Tomorrow Program*, ook *FUTURES Program* genoemd, worden verschillende effectieve strategieën gecombineerd. Leerlingen uit grote steden die hierdoor meer risico lopen op problemen, zitten in kleinere klassen, worden ondersteund door een mentor, doen werkervaring op, werken aan de ontwikkeling van hun karakter en kunnen eventueel een beroep doen op instellingen voor jeugdgezondheidszorg. Daarnaast kunnen ze positieve beloningen verdienen door goed te presteren. Door het *FUTURES Program* werd er minder verzuimd en vielen minder leerlingen voortijdig uit het onderwijs (Lever et al., 2004).

In Engeland zijn positieve resultaten gehaald met het *Education Maintenance Allowance* programma. Hierbij krijgen 16- tot 18-jarigen een wekelijkse toelage als ze doorgaan met het volgen van onderwijs na de leerplicht en een bonus bij het behalen van een diploma. Dit leidde daadwerkelijk tot een hogere participatie van deze jongeren in het onderwijs (Steege & Webbink, 2006). Het is de vraag of financiële beloningen in Nederland ook zullen werken gezien het onderwijssysteem en de goede mogelijkheden voor studiefinanciering.

Cognitieve gedragstherapie

In Nederland bestaan verschillende interventies met als doel om gedragsproblemen en schoolverzuim te voorkomen die gebruik maken van cognitieve en gedragstherapeutische technieken. Relevant is in dit geval de zomercursus *Plezier op school*. RIAGG Noord Limburg heeft deze cursus in 1996 ontwikkeld voor aanstaande brugklassers die op de basisschool gepest werden, angstig of onhandig zijn in de omgang met anderen, niet of onvoldoende voor zichzelf kunnen opkomen of opzien tegen de overgang naar het voortgezet onderwijs (Faber, Verkerk, Van Aken, Lissenburg, & Geerlings, 2006). De cursus is gebaseerd op cognitief gedragstherapeutische inzichten. Uit de resultaten van het veranderingsonderzoek - zonder controlegroep - naar de effectiviteit van de cursus blijkt dat *Plezier op school* zowel op de korte als op de middellange termijn een positief effect heeft op sociaal-emotionele problemen, een van de risicofactoren voor onder meer schoolverzuim. Het lijkt erop dat de cursus een effectief, eenvoudig en kortdurend aanbod is om kinderen met problemen in de omgang met anderen te helpen bij het maken van de overstap naar het voortgezet onderwijs. Deze succesvolle overstap kan bijdragen aan het voorkomen van schoolverzuim op de middelbare school.

3.4 Preventieve interventies gericht op de klas en de docent

Een uitdagende leeromgeving in de klas is de kern voor de aanwezigheid van leerlingen op school. Interventies die rekening houden met de verschillende leerstijlen van leerlingen en die de kennis en de vaardigheden van de leraren vergroten, kunnen bijdragen aan de aanwezigheid van leerlingen. De volgende klas- en docentgerichte interventies zijn met name effectief voor risicoleerlingen (Smink & Reimer, 2005).

- Klassenmanagement
- Actief leren
- Individuele instructie

Klassenmanagement

In paragraaf 3.1 is al aan bod gekomen dat programma's die de schoolorganisatie en het klassenmanagement veranderen volgens Junger-Tas (2002) het meest effectief zijn in het voorkomen van schoolverzuim en schooluitval. In deze paragraaf wordt het klassenmanagement nader uitgewerkt. De preventieve interventie *Taakspel* is een goed voorbeeld van een interventie die door middel van een verandering in het klassenmanagement de taakgerichtheid van kinderen in het basis- en het voortgezet onderwijs verbetert. De interventie is een uitgebreide, Nederlandse bewerking van het Noord-Amerikaanse Good Behavior Game. *Taakspel* is een groepsgerichte aanpak met twee varianten: één voor leerlingen van groep 4 tot en met 8 van het basisonderwijs en één voor klas 1 en 2 van het vmbo. Door middel van spel leren de leerlingen zich beter aan de klassenregels en de regels op de speelplaats te houden. Daardoor neemt hun taakgerichte gedrag toe en neemt hun regelovertredend gedrag af. Dat bevordert een positief onderwijsklimaat, vermindert beginnend probleemgedrag als schoolverzuim in een vroeg stadium en buigt het om in positief gedrag. De makers van *Taakspel* hebben een quasi-experimenteel onderzoek in de praktijk uitgevoerd. *Taakspel* blijkt effect te hebben op het taakgerichte en regelovertredende gedrag van leerlingen. Het gedrag in de experimentele groep verbetert, terwijl het gedrag van de jongens uit de controlegroepen verslechtert (Van der Sar, 2004). Daarnaast heeft het Erasmus MC een quasi-experimenteel praktijkonderzoek uitgevoerd met follow-up metingen tot vier jaar na afloop van de interventie. Dat toont onder andere aan dat kinderen met matige niveaus van probleemgedrag volledig en goed reageren op *Taakspel*. Kinderen met ernstige gedragsproblemen reageren gedeeltelijk op de interventie. De follow-up metingen laten zien dat kinderen die aan *Taakspel* meedoen, significant minder gedragsproblemen en emotionele problemen hebben dan kinderen in de controlegroep. Ook experimenteren kinderen na *Taakspel* tot vier jaar na de interventie minder met tabaksproducten dan kinderen die er niet aan hebben deelgenomen (Vuijk, Van Lier, Crijnen, & Huizink, 2004). De afname van gedragsproblemen kan een beschermende factor zijn voor schoolverzuim. *Taakspel* kan op deze manier bijdragen aan het voorkomen ervan.

Actief leren

Actief leren omvat les- en leerstrategieën die de leerlingen betrekken bij het leerproces. Leerlingen vinden nieuwe en creatieve manieren om problemen op te lossen en successen te bereiken. Leren wordt leuk, doordat docenten laten zien dat er verschillende manieren zijn waarop je kan leren (Pauley, Bradley, & Pauley, 2002). Een effectieve interventie in de Verenigde Staten is het High/Scope programma. Dit programma heeft aparte varianten, waaronder een variant voor docenten die werken met leerlingen van 14 tot 17 jaar oud. Het programma leert de docenten om de verantwoordelijkheid van het leerproces te delen met de leerlingen. De uitgangspunten van het programma zijn: zinvolle keuzes, actief leren, evalueren van geplande activiteiten, collectief leren en leiderschapontwikkeling. De docenten bieden de leerlingen de kans om zinvolle keuzes te maken in wat ze willen leren, aan de hand van vooraf opgestelde leerdoelen.

In Nederland bestaat er alleen een variant van High/Scope voor jonge kinderen, namelijk: Kaleidoscoop. Dit is een ontwikkelingsgericht programma dat geschikt is voor de peutergroepen en groep 1 en 2 van de basisschool, maar ook voor gebruik in hogere groepen. Het belangrijkste uitgangspunt van Kaleidoscoop is actief leren. Kinderen verkennen, verbreden en verdiepen hun kennis en ervaringen in interactie met de leidsters en leerkrachten (Ince). Een onderzoek naar Kaleidoscoop en het soortgelijke programma Piramide (Veen, Roeleveld, & Leseman, 2000) leverde positieve resultaten op. Voor kinderen die vanaf het begin aan het programma deelnamen hadden beide programma's een positief effect op cognitieve ontwikkeling en taalontwikkeling. Ook bij de kinderen die later instroomden werden positieve effecten gevonden. Allemaal scoorden zij op bijna alle toetsen hoger dan de controlegroep (Van der Vegt & Schonewille, 2008). Er heeft geen onderzoek plaatsgevonden naar de effectiviteit van Kaleidoscoop met betrekking tot schoolverzuim. Een gestage ontwikkeling van leerlingen is echter een beschermende factor voor schoolverzuim en de verwachting luidt dan ook dat Kaleidoscoop op de lange termijn kan bijdragen aan het voorkomen van schoolverzuim. Nader onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Individuele instructie

Iedere leerling heeft unieke interesses en manieren van leren. Individuele instructie voor iedere leerling biedt de mogelijkheid om flexibel om te gaan met verschillende leerstrategieën en motivationele strategieën (Switzer, 2004). Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat bij scholen die kleine en/of individuele leeromgevingen creëren, de aanwezigheid van de leerlingen groter is en het aantal uitvallers kleiner (Railsback, 2004).

3.5 Integrale aanpak

Gezien de verschillende risicofactoren voor schoolverzuim, verdient een integrale aanpak, waarbij op verschillende niveaus wordt geïntervenieerd, de voorkeur (Smink & Reimer, 2005). In bovenstaande paragrafen zijn de interventies gepresenteerd op één niveau. Sommige interventies richten zich echter naast het niveau waarbinnen ze genoemd zijn, ook op andere niveaus. Een voorbeeld hiervan is het Olweus Bullying Prevention Program. Het programma richt zich namelijk op drie niveaus: de school in zijn geheel, de afzonderlijke klas en de individuele leerling.

Een Nederlands voorbeeld van een integrale aanpak is het project 'Bij de les blijven'. Dit project is in 1995 ontwikkeld in Amsterdam in het kader van het grotestedenbeleid. De hoofddoelstelling van het project was het ontwikkelen van een samenhangende, preventieve aanpak van beginnend schoolverzuim onder leerlingen van 10 tot 15 jaar. Dit werd uitgewerkt in twee subdoelstellingen:

- Het terugdringen van beginnend schoolverzuim onder leerlingen van 10 tot 15 jaar met 35% in een periode van vier jaar.
- Het opzetten van een sluitend systeem van pro-actief beleid, vroegtijdige signalering, melding, registratie en interventie bij beginnend schoolverzuim.

In het projectplan Bij de Les Blijven is een aantal middelen geïdentificeerd met behulp waarvan het verzuim in Amsterdam zou moeten afnemen. Het zijn de volgende middelen:

- Het stimuleren van een adequaat verzuimbeleid op scholen.
- Het bevorderen van betrokkenheid van kinderen en ouders bij de school alsmede het verkennen van hun ondersteuningsbehoeften.
- Het ontwikkelen en testen van probleemadequate activiteiten en preventieve methodieken.
- Het leveren van een bijdrage aan de (nadere) ontwikkeling van effectieve en efficiënte regionale netwerken van met name leerplicht, onderwijsinstellingen, welzijn- en zorginstellingen zoals jeugdhulpverlening, jeugdgezondheidszorg en jeugdpolitie.

Voor de evaluatie van het project zijn vier soorten deelonderzoeken uitgevoerd: een enquête onder ouders en leerlingen, een enquête verzuimbeleid op de scholen, verzuimtellingen op de scholen en de evaluatie van de pilots. Uit de evaluatie is onder andere gebleken dat tussen 1996 en 1998 het merendeel van de scholen maatregelen heeft genomen om het schoolverzuim aan te pakken. Het accent lag daarbij op het versterken van de signalering- en registratiefunctie. De interventiefunctie is door een derde van de scholen onder handen genomen (Van Veen & Berdowski, 2000).

In het onderzoek werden de twee vragen beantwoord die in het project centraal stonden, namelijk:

- Is het verzuim afgenomen met 35 procent? Deze doelstelling is niet bereikt. In het basisonderwijs is het percentage ongeoorloofd schoolverzuim per week in de periode van 1996 tot 1998 gestegen van 1,7 procent naar 3,7 procent. Dit is dus meer dan verdubbeld. In het voortgezet onderwijs is het ongeoorloofd verzuimpercentage per week gestegen van 13,7 procent naar 25,5 procent. Het niet bereiken van het vooraf gestelde doel wil echter niet zeggen dat daarmee het project in zijn geheel is mislukt of dat geen van de ingezette maatregelen gewerkt heeft. Het hoofdaccent lag op een verbetering van de registratie, hetgeen het verzuimpercentage doet stijgen omdat zichtbaar wordt gemaakt wat voorheen onzichtbaar was.
- Is het systeem voor signalering, registratie en interventie van verzuim meer sluitend? Deze doelstelling is wel behaald. Zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs is sprake van een meer sluitend systeem. De scholen voor voortgezet onderwijs boekten op dit terrein betere resultaten dan die van het basisonderwijs. De signalerings- en registratiefunctie van het voortgezet onderwijs is sterk verbeterd, omdat de scholen nu zowel het te laat komen als het ongeoorloofd verzuim beter signaleren en registreren. De basisscholen boekten minder resultaten, omdat zij het te laat komen nog weinig registreren. De interventiefunctie van het voortgezet onderwijs verbeterde ook. De scholen achterhalen nu vaker en sneller de reden van het ongemelde verzuim. Op basisscholen is geen verbetering opgetreden. Ongeoorloofd verzuim leidt zowel op basisscholen als op scholen voor voortgezet onderwijs steeds minder vaak tot acties (Van Veen & Berdowski, 2000).

4. Verminderen van schoolverzuim

In paragraaf 3 is de preventie van schoolverzuim uitgebreid besproken. Deze paragraaf gaat over de interventies die kunnen worden ingezet als er al verzuimd wordt. Het doel van deze interventies is het verminderen van schoolverzuim. Het is allereerst van belang dat spijbelaars meteen op hun spijbelgedrag worden aangesproken (Van Burik, Elderman, Persoon, & Rutten, 2007). Dat gebeurt in Nederland niet vanzelfsprekend. Verbeek (2005) noemt een snelle signaleringsmethode waarbij scholen gebruik maken van sms-berichten. Bij ongemelde afwezigheid van leerlingen krijgen de betreffende leerlingen en hun ouders binnen een kwartier hierover bericht met de vraag direct contact op te nemen met de school. Als dit niet gebeurt worden verdere acties aangekondigd. Aan de leerplichtambtenaar wordt doorgegeven hoe het met de acties verloopt. Tot op heden worden positieve ervaringen gemeld over deze sms-acties (Van Burik et al., 2007).

Naast het aanspreken van de leerlingen is het van belang dat de verzuimgegevens van de leerling snel en volledig bij de leerplichtambtenaar en andere betrokken partijen terecht komen. Een vrij recente ontwikkeling die hier aan kan bijdragen is de ontwikkeling van het digitaal verzuimloket. Het verzuimloket is een beveiligde website van de IB-groep waar scholen op één adres en op één manier verzuim melden. De IB-groep zorgt er voor dat de meldingen bij de juiste gemeenten terecht komen (OC&W, 2009). Er heeft nog geen onderzoek plaatsgevonden naar het digitaal verzuimloket. Wel zijn er aan de hand van de eerste gebruikerservaringen een aantal functionele verbeteringen doorgevoerd.

Het effect van de inzet van de leerplichtambtenaar hangt onder meer af van de snelheid waarmee deze ingeschakeld wordt en reageert op het spijbelen en de manier waarop de reactie vorm krijgt. Een voorbeeld hiervoor wordt gegeven door Van Batenburg, Dokter en Mulder (2006), die beschrijven hoe er na binnenkomst van de spijbelmelding van school meteen door de leerplichtambtenaar een brief naar de ouders wordt gestuurd. Deze krijgen vervolgens twee weken de tijd om te reageren, waarbij het uitblijven van een reactie op de brief resulteert in een uitnodiging voor een gesprek. Als ook hierop niet wordt gereageerd, legt de leerplichtambtenaar een huisbezoek af. Nadeel van deze actieketen is dat de leerling veel leertijd gemist kan hebben voordat concrete actie hem daadwerkelijk bereikt, hetgeen op zich een negatieve invloed heeft (Van Burik et al., 2007).

De Inspectie van het Onderwijs (2006) onderschrijft het belang van het snel ingrijpen bij schoolverzuim. Ze geeft een overzicht van concrete maatregelen die volgens onderzoek (Baker, Sigmon, & Nugent, 2001; Nation et al., 2003; Severiens & Versteegen, 2006; Slink & Reimer, 2005) effectief zijn bij het tegengaan van schoolverzuim:

- Achtergronden van het schoolverzuim analyseren en de aanpak hierop afstemmen.
- Ouders vanaf het begin van de interventie betrekken bij het tegengaan van schoolverzuim
- Duidelijke sancties stellen en deze ook daadwerkelijk toepassen, waarbij gewerkt wordt met straffen en belonen.
- Hardnekkige spijbelaars voortdurend monitoren, bij voorkeur door dezelfde persoon (van school) in plaats van door wisselende personen.
- Vroegtijdig contact opnemen met de leerplichtambtenaar zodat zo nodig gezamenlijk actie ondernomen kan worden.

Als deze maatregelen tegen schoolverzuim niet effectief (genoeg) blijken te werken, is een intensievere aanpak middels interventies nodig. Deze interventies richten zich meestal op niveau 3 van het gepresenteerde model, namelijk de leerling (Kearney, 2006). In de literatuur zijn er vier verschillende soorten interventies gevonden, namelijk cognitieve gedragstherapie, reboundvoorzieningen, plusscholen en justitiële interventies.

4.1 Cognitieve gedragstherapie

Van de interventies die op de leerlingen zelf zijn gericht, wijst Junger-Tas (2002) in het bijzonder op de resultaten van programma's gericht op het aanleren van sociale competentie en zelfcontrole door gebruik te maken van technieken uit de cognitieve gedragstherapie. Dit type interventie is effectief in de aanpak van gedragsproblemen, waaronder het verminderen van (sommige vormen van) schoolverzuim (Heyne, King, & Tonge, 2006). Interventies die gebaseerd zijn op principes uit de cognitieve gedragstherapie boeken de beste resultaten als ze ondersteund worden met activiteiten in het gezin en in de buurt.

Bij cognitieve gedragstherapie gaat het om de verandering van de denkprocessen van de jongere over sociale situaties. Met een combinatie van technieken zoals ontspanning, cognitieve herstructurering - het omzetten van inadequate, negatieve gedachten in positieve gedachten -, zelfmonitoring, het leren van probleemoplossende vaardigheden en het leren van woedebeheersing proberen hulpverleners de jongere de sociale situatie realistischer te laten schatten en er meer gepast op te laten reageren. Dat doen ze door gewenst gedrag te bekrachtigen en indien nodig lichte en gepaste straffen te geven. Door dit straf- en beloningssysteem leert de jongere het ongewenste gedrag te identificeren en op den duur te veranderen in meer geaccepteerd gedrag. De hulpverleners modelleren het gewenste gedrag, geven instructie, feedback en complimenten.

4.2 Reboundvoorzieningen

Een andere interventie om schoolverzuim te verminderen is het aanbieden van alternatieve vormen van scholing. Een voorbeeld hiervan is de Reboundvoorziening. Reboundvoorzieningen zijn onderwijsopvangvoorzieningen waarin leerlingen met gedragsmoeilijkheden een niet-vrijblijvend programma krijgen aangeboden. Problematisch verzuim is één van de oorzaken waardoor leerlingen in een Reboundvoorziening terecht kunnen komen. Het doel van de voorziening is om binnen een afgebakende periode van enkele maanden een nieuwe start te maken met het oog op het vervolgen van de schoolloopbaan binnen het reguliere voortgezet onderwijs (Messing, Kuijvenhoven, & Van Veen, 2006). In 2004 heeft het ministerie van OCW in het kader van een plan van aanpak voor een veiliger schoolklimaat en de opvang van risicoleerlingen reboundvoorzieningen opgericht. Reboundvoorzieningen zijn bedoeld voor leerlingen die vanwege hun gedrag niet meer zijn te handhaven binnen het voortgezet onderwijs. Ondanks deze problemen horen de jongeren echter niet thuis in het vmbo-onderwijs (REC Cluster 4-scholen) of in justitiële instellingen. De 82 samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs (svw-VO) in het land bepalen zelf hoe toeleiding naar de reboundvoorziening verloopt. In de praktijk blijken de zorgadviesteams (ZAT's), de leerlingbegeleiding of de leerplichtambtenaar hierin een belangrijke rol te kunnen vervullen. De reboundvoorziening is tijdelijk. De leerling blijft ingeschreven bij de school waar hij of zij vandaan komt, de school blijft verantwoordelijk voor het onderwijsprogramma en daarmee voor de voortgang van de jongere. In een periode van drie tot vier maanden wordt ingezet op onderwijs en gedragsverandering, herstel van de verhoudingen, verbetering van de leerattitude en het inhalen van leerachterstanden. Deze periode biedt tevens de mogelijkheid voor zowel de school als de leerlingen om even op adem te komen. Bijna alle reboundvoorzieningen hebben ook een gezinscomponent. Vaak gaat het om voortgangsgesprekken, maar ook opvoedingsondersteuning is mogelijk (Messing et al., 2006).

Over het effect van de reboundvoorzieningen is nog weinig bekend. Het Nederlands Jeugdinstituut voert jaarlijks een onderzoek uit naar de praktische uitvoering van de reboundvoorzieningen, maar niet naar de effectiviteit ervan. In totaal waren er in het schooljaar 2006-2007 ruim 4000 leerlingplaatsen binnen de verschillende reboundvoorzieningen en ruim 2800 leerlingen hebben hiervan gebruik gemaakt. In dat schooljaar zaten bijna anderhalf keer zoveel jongens als meisjes in de voorziening. Ruim de helft van deze leerlingen is boven de 15 jaar. Van de leerlingen is 83

procent afkomstig uit het vmbo. Havo/vwo-leerlingen en leerlingen uit het praktijkonderwijs vormen een minderheid. Na afloop van hun verblijf gaat 37 procent terug naar de eigen school, gaat 15 procent naar een andere school binnen het samenwerkingsverband en 4% gaat naar een school buiten het samenwerkingsverband. 10 procent stapt over naar het ROC. Daarmee vervolgt dus 66 procent van de leerlingen hun loopbaan binnen het reguliere onderwijs (Van der Steenhoven & Van Veen, 2008).

4.3 Plusscholen

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2009) adviseert in het rapport 'Vertrouwen in de school' om dreigende 'overbelaste' uitvallers duurzame vormen van structuur en verbondenheid te bieden. Dit advies is relevant omdat de meeste leerlingen die dreigen uit te vallen zich schuldig maken aan ongeoorloofd schoolverzuim. Volgens de WRR (2009) moeten leerlingen weten dat er regels zijn waaraan ze zich moeten houden, dat deze strikt gehandhaafd worden en dat zij hard moeten werken om te presteren. Maar ze moeten tegelijk voelen dat ze erbij horen, dat er mensen zijn die om hen geven, en die hen willen helpen te voldoen aan alle eisen en regels. Een en ander moet vorm krijgen in een 'andere' school die uitgaat van een bredere kerntaak dan alleen het overdragen van kennis. De missie van een dergelijke school is jongeren te geleiden naar een plek in de maatschappij en alles te doen wat daarvoor naar haar professionele oordeel noodzakelijk is, inclusief aandacht en zorg voor de sociaal-emotionele noden van 'overbelaste' leerlingen. Deze missie impliceert nauwe samenwerking met spelers buiten de school. De school moet partnerschappen willen aangaan met ouders, ook als die moeilijk bereikbaar zijn, met hulpverlenende instanties als jeugdzorg en ggd, en met de buurt en lokale arbeidsmarkt, omdat deze de contextrijke leeromgeving kunnen bieden die voor deze leerlingen goed werkt. Een school met een dergelijk 'plus' in het aanbod wordt door de WRR een 'plusschool' genoemd (WRR, 2009). Het Kabinet gaat in 2010 60 miljoen euro investeren in deze 'plusscholen'. Naar de effectiviteit van de scholen met betrekking tot het verminderen van schoolverzuim is nog geen onderzoek gedaan. Als de plusschool wordt vergeleken met het model op pagina vier, richt de nieuwe onderwijsvorm zich met name op een veilig leeromgeving waarin wordt samengewerkt met ouders en hulpverleners. De andere aandachtsgebieden van schoolverzuim kunnen echter ook een belangrijke bijdrage leveren aan de effectiviteit van plusscholen met betrekking tot verzuim. Voorbeelden hiervan zijn: positieve beloningen voor leerlingen, docenten en/of scholen en cognitieve gedragstherapie.

4.4 Justitiële interventies

Het ministerie van Justitie (WODC) heeft Adviesbureau van Montfoort opdracht gegeven om na te gaan in hoeverre justitiële interventies, gericht op schoolverzuim, doeltreffend zijn. Het onderzoek werd uitgevoerd in de periode najaar 2005 – begin 2007 en heeft betrekking op: de Halt afdoening bij schoolverzuim, de leerstraffen ROOS, Basta en Ouders Present, en in beperkte mate de afdoening Jeugdclassering, maatregel Hulp en Steun, opgelegd bij schoolverzuim. Ouders Present onderscheidt zich van de andere afdoeningen omdat dit programma niet opgelegd wordt aan de jongere maar aan de ouders van de spijbelende jongere (Van Burik et al., 2007).

Slechts een klein deel van het totaal aantal meldingen van ongeoorloofd schoolverzuim wordt justitieel afgehandeld. In 2005 kwamen er circa 40.000 meldingen van ongeoorloofd schoolverzuim binnen bij de afdeling Leerplicht. In datzelfde jaar werden circa 850 jongeren wegens schoolverzuim doorverwezen naar Halt. Circa 200 jongeren kregen de leerstraf ROOS opgelegd, ruim 100 jongeren de leerstraf Basta en circa 20 ouders (van spijbelende jongeren) de leerstraf Ouders Present. Het onderzoek betreft dus een type afdoening bij schoolverzuim, die relatief weinig voorkomt. De aantallen nemen de laatste jaren echter wel toe. De belangrijkste conclusies van Van Burik en collega's (2007) luiden als volgt:

- De onderzochte justitiële interventies blijken onvoldoende te helpen om het spijbelen van leerlingen tegen te gaan. Dat wil niet zeggen dat de interventies niet zinvol zijn en geen effecten teweeg brengen. ROOS, Basta en Ouders Present en Jeugdreclassering hebben een bredere doelstelling dan het tegengaan van ongeoorloofd schoolverzuim. Zij richten zich ook op het ondersteunen van de jongeren en de ouders bij respectievelijk het opgroeien en opvoeden. De voortijdige uitval uit de onderzochte programma's is beperkt en de geïnterviewde deelnemers zijn positief over deelname aan het programma.
- Wanneer de programmabeschrijvingen en de werkzame mechanismen uit de volgende paragraaf naast elkaar worden gelegd, dan kan verklaard worden waarom de onderzochte interventies niet werken. De werkzame elementen voor een effectieve interventie tegen schoolverzuim zijn namelijk maar in heel beperkte mate aanwezig in de onderzochte interventies. Zo richten de interventies zich voornamelijk op één 'factor' namelijk de jongere zelf en is er geen sprake van een intensieve op elkaar afgestemde samenwerking tussen gezin, school, gemeenschap en politie/ justitie. Ook is er vaak al jaren sprake van verzuim zonder dat er eerder vanuit de preventieve subketen en vanuit de subketen 'hulpverlening' (effectieve) interventies zijn ingezet.
- De effectiviteit van de justitiële interventies hangt in sterke mate af van de vraag of de juiste aanpak gerealiseerd is in de twee voorgaande subketens. Alleen onder deze voorwaarde wordt voorkomen dat de justitiële programma's het schoolverzuim van jongeren moeten aanpakken als het eigenlijk al te laat is. Doorontwikkeling van de bestaande justitiële interventies en ontwikkeling van nieuwe justitiële interventies dient daarom onder centrale regie te gebeuren. Centraal beleid moet er tevens voor zorgen dat de justitiële interventies goed op elkaar aansluiten wat betreft doelgroepomschrijving en zwaarte van de interventie. De doorontwikkeling en ontwikkeling van nieuwe interventies moet gebeuren op basis van de genoemde werkzame elementen.

5. Werkzame mechanismen

Omdat er nog niet veel gedegen onderzoek is gedaan naar de effectiviteit van interventies gericht op het voorkomen en verminderen van schoolverzuim, is er nog weinig bekend over de werkzame factoren. Het is bijvoorbeeld onduidelijk of deze interventies beter voor jongens of voor meisjes werken. Wel concluderen Steeg en Webbink (2006) op basis van een aantal overzichtsstudies dat langdurige preventieve interventies succesvoller zijn dan interventies om bestaand schoolverzuim te verminderen. Daarnaast kunnen er voor zowel preventieve als curatieve interventies een aantal werkzame mechanismen worden genoemd.

Voor preventieve interventies benadrukt Junger-Tas (2002) het positieve verband tussen goede leerprestaties en positief sociaal gedrag. Andersom geldt ook dat vroegtijdige leerproblemen sneller tot probleemgedrag leiden en daarmee een risico vormen voor schoolverzuim. Alle succesvolle preventieve programma's uit Amerika zijn dan ook gericht op zowel de cognitieve vaardigheden als het gedrag. Daarnaast benadrukt Durlak (1997) vanuit de sociaal-ecologische theorie dat de meeste preventieve interventies die op de lange termijn succesvol blijken, gericht zijn op één of meer omgevingsaspecten. Op basis hiervan concludeert Junger-Tas net als Durlak dat de betrokkenheid van ouders van doorslaggevende betekenis is voor het resultaat van een interventie. Tot slot hamert Junger-Tas op de algemeen werkzame factor *treatment integrity*. Dit houdt in dat een preventieve interventie wordt uitgevoerd op de manier die uit onderzoek de beste is gebleken. Ook dit is een essentiële voorwaarde voor positieve resultaten.

Ook voor curatieve interventies worden er in de literatuur een aantal werkzame mechanismen genoemd. Burik en collega's (2007) concluderen op basis van literatuuronderzoek dat de volgende aspecten van belang zijn voor interventies die als doel hebben om schoolverzuim te verminderen:

- Betrokkenheid van ouders en overige familie.
- Een continuüm van support, inclusief betekenisvolle prikkels voor goed gedrag (bijvoorbeeld een beloning in de vorm van een gratis filmkaartje of een laptop) en consequenties of sancties, die voor de jongere duidelijk verbonden zijn aan het spijbelgedrag en hier op korte termijn op volgen.
- Multidisciplinaire samenwerking tussen docenten, hulpverleners, wetshandhavers, mentoren en sociaal werkers.
- Een meeromvattende en flexibele benadering, aangepast aan de persoonlijke omstandigheden.
- Concrete en meetbare doelen voor uitvoering van het programma en prestaties van de leerlingen.
- Goed bijhouden van de registratie en voortdurende evaluatie van het bereiken van die doelen.

6. Samenvatting en conclusie

De belangrijkste conclusie uit bovenstaand overzicht van ‘Wat werkt bij het voorkomen en verminderen van schoolverzuim’ is dat er voor schoolverzuim voornamelijk moet worden ingezet op preventie. Preventieve interventies boeken over het algemeen betere resultaten dan interventies om het bestaande schoolverzuim te verminderen. Gezien de verschillende risicofactoren voor schoolverzuim, verdient een integrale preventieve aanpak, waarbij op verschillende niveaus wordt ingezet, de voorkeur (Smink & Reimer, 2005). De volgende niveaus kunnen in de preventie worden betrokken:

- Preventieve interventies op school- en gemeenschapsniveau. Junger-Tas (2002) concludeert op basis van Amerikaans effectonderzoek dat programma’s die de schoolorganisatie veranderen, goede resultaten boeken in het voorkomen van schoolverzuim en schooluitval.
- Voor- en vroegschoolse preventieve interventies. Interventies om onderwijsachterstanden te voorkomen en leerlingen voor te bereiden op de schoolcontext kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen van schoolverzuim. Hiermee wordt een onderwijsachterstand namelijk voorkomen en dat is een belangrijke risicofactor voor schoolverzuim. Het is daarbij van cruciaal belang dat de ouders betrokken zijn bij de interventie en de schoolloopbaan van hun zoon of dochter.
- Preventieve interventies gericht op de leerling. Ook mentorinterventies en interventies met positieve beloningen voor aanwezigheid kunnen positieve effecten bereiken in het voorkomen van schoolverzuim.
- Preventieve interventies gericht op de klas en de docent. Junger-Tas (2002) concludeert op basis van Amerikaans effectonderzoek dat ook interventies die het klassenmanagement veranderen effectief kunnen zijn in het voorkomen van schoolverzuim.

Er zijn dus verschillende soorten preventieve interventies die kunnen worden ingezet om schoolverzuim te voorkomen. Daarnaast zijn er ook interventies die kunnen worden ingezet om bestaand schoolverzuim te verminderen als de genoemde schoolmaatregelen niet tot succes leiden, namelijk: cognitieve gedragstherapie, reboundvoorzieningen en justitiële interventies.

Het is zowel voor de preventieve als de curatieve interventies van belang om rekening te houden met het feit dat er in Nederland nog nauwelijks gedegen onderzoek is gedaan naar de effectiviteit van de genoemde interventies. Interventies die in het buitenland hun effectiviteit hebben bewezen, hoeven niet per definitie ook in Nederland effectief te zijn. Toekomstig onderzoek zal dan ook moeten uitwijzen welke interventies in Nederland effectief zijn in het voorkomen en verminderen van schoolverzuim.

7. Bronnen

- Algemene Rekenkamer. (2001). *Begeleiding en herplaatsing van voortijdige schoolverlaters*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Algemene Rekenkamer. (2003). *Tussen beleid en uitvoering: Lessen uit recent onderzoek*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Baker, M. L., Sigmon, J. N., & Nugent, M. E. (2001) Truancy reduction: Keeping students in school. *Juvenile Justice Bulletin*, 1-16.
- Barnett, W. S. (1995). Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. *The Future of Children*, 5(3), 25-50.
- Batenburg, T. v., Dokter, N. S., & Mulder, B. F. (2006). *Leerplichtige leerlingen zonder onderwijs*. Groningen: GION, Instituut voor Onderwijsonderzoek.
- Batenburg, T. v., Korpershoek, H., & Werf, M. P. C. v. d. (2007). *De VMBO-leerlingen in voel'99: Stromen, kenmerken en huidige situatie*. Groningen: Gronings Instituut voor Onderzoek naar Onderwijs.
- Bolier, L., & Bohlmeijer, E. T. (2001). *Een groot hart. een evaluatieonderzoek naar stichting match*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Bowerman, B. T., Donovan, M. S., & Burns, M. S. (2001). *Eager to learn: Educating our preschoolers*. Washington, DC: National Academy Press.
- Brewster, C., & Railsback, J. (2001). *Schoolwide prevention of bullying*. Portland, OR: Northwest Regional Educational Laboratory.
- Burik, A. E., Elderman, E. R., Persoon, A. M., & Rutten, E. A. (2007). *Evaluatie justitiële interventies schoolverzuim*. Woerden: Adviesbureau Van Montfoort.
- Cherniss, C., & Barth, R. (2005). *School change and the MicroSociety program* SAGE Publications.

- Corville-Smith, J., Ryan, B. A., Adams, G. R., & Dalicandro, T. (1998). Distinguishing absentee students from regular attenders: The combined influence of personal, family, and school factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 27(5), 629-640.
- Crul, M., & Kraal, K. (2004). *Evaluatie landelijk ondersteuningsprogramma mentoring*. Amsterdam: Instituut voor Etnische- en Migratiestudies / Universiteit van Amsterdam.
- DuBois, D. L., Holloway, B. E., Valentine, J. C., & Cooper, H. (2002). Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta-analytic review. *American Journal of Community Psychology*, 30, 157-197.
- Durlak, J. A. (1997). *Successful prevention programs for children and adolescents*. New York/London: Plenum Press.
- Eimers, T., Derriks, M., Voncken, E., Tilborg, L. v., & Es, W. v. (2003). *Kans van slagen: Een verdiepende studie naar het rendement van usv-trajecten en begeleidingsmodellen*.
- Epstein, J. L., & Sheldon, S. B. (2002). Present and accounted for: Improving student attendance through family and community involvement. *The Journal of Educational Research*, 95(5), 308-318.
- Faber, M., Verkerk, G., van Aken, M., Lissenburg, L., & Geerlings, M. (2006). Plezier op school: Sterker naar de brugklas. *Kind En Adolescent Praktijk*, 1, 32-39.
- Farran, D. C. (2000). Another decade of intervention for children who are low income or disabled: What do we know now? In J. P. Shonkoff, & S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of early childhood intervention*. (pp. 510-548). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerrard, M. D., Burhans, A., & Fair, J. (2003). *Effective truancy prevention and intervention: A review of relevant research for the hennepin county school succes project*. US: Saint Paul: Wilder Research Center.

- Gomby, D. S., Culross, P. L., & Behrman, R. E. (1999). Home visiting: Recent programme evaluations - analysis and recommendations. *The Future of Children*, 9, 4-26.
- Gullatt, D. E., & Demoine, D. A. (1997). Assistance for the school administrator concerned about student truancy. *ERIC Document Reproduction Service*,
- Hartkamp, J. P. (2005). *Monitor voortijdig schoolverlaten rotterdam 2005: 4e - metingschooljaar 2003/2004*. Amsterdam: Desan Research Solutions.
- Heyne, D., King, N. J., & Tonge, B. (2006). School refusal. In T. H. Ollendick, & J. March (Eds.), *Phobic and anxiety disorders in children and adolescents: A clinicians guide to effective psychosocial and pharmacological interventions*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoekstra, F., Beek, J. t., Wiefferink, K., & Buijs, G. (2007). Proefimplementatie van het PRIMA antipestbeleid op basisscholen. *Tijdschrift Voor Gezondheidswetenschappen*, 85(4), 196-198.
- Ince, D. *Databank effectieve interventies: Beschrijving 'kaleidoscoop'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Junger-Tas, J. (2002). *Diploma's en goed gedrag II: Preventie van antisociaal gedrag in het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Kearney, C. A. (2001). *School refusal behavior in youth: A functional approach to assessment and treatment*. Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Kearney, C. A. (2006). Solutions to school refusal for parents and kids. *Current Psychiatry Online*, 5(12)
- Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review*, 28, 451-471.

- Leseman, P. P. M., Otter, M., Blok, H., & Deckers, P. (1999). Effecten van voor- en vroegschoolse educatieve centrumprogramma's. een aanvullende meta-analyse van studies gepubliceerd tussen 1985 en 1996. *Nederlands Tijdschrift Voor Opvoeding, Vorming En Onderwijs*, 15(1), 28-37.
- Lever, N., Sander, M. A., Lombarda, S., Randall, C., Axelrod, J., Rubenstein, M., et al. (2004). A drop-out prevention program for high-risk inner-city youth. *School Psychology Review*, 28(4), 513-527.
- Lieshout, M. v. (2003). *Voorkomen beter dan herstellen: Jongeren over de oorzaken en aanpak van voortijdig schoolverlaten*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- McGuire, J., & Earls, F. (1991). Prevention of psychiatric disorders in early childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 129-154.
- Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W., & Isava, D. M. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research. *School Psychology Quarterly*, 23(1), 26-42.
- Messing, C., Kuijvenhoven, T., & Veen, D. v. (2006). *Praktijkvoorbeelden. reboundvoorzieningen in het voortgezet onderwijs*. . Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morissey, E., et al. (2003). What works in prevention. principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58, 449-456.
- Oberon. (2008). *De belevingswereld van voortijdig schoolverlaters: Een onderzoeksrapportage*. Utrecht: Oberon.
- Onderwijsinspectie. (2004). *Onderwijsverslag 2002/2003*. Utrecht: Onderwijsinspectie.
- Pauley, J. A., Bradley, D. F., & Pauley, J. F. (2002). *Here's how to reach me: Matching instruction to personality types in your classroom*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

- Railsback, J. (2004). *By request... increasing student attendance: Strategies from research and practice*. NWREL.
- Ramey, C., & Ramey, S. (1998). Early intervention and early experience. *American Psychologist*, 53(2), 109-120.
- Sar, A. M. v. d. (2004). *Met taakspel lukt het wel. een tussenrapportage over de effecten van taakspel op taakgericht en regelovertrekend gedrag in de klas*. Rotterdam: Pedologisch Instituut.
- Severiens, S. E., & Verstegen, D. M. L. (2006). *Succes- en faalfactoren in het VMBO. verklaringen voor VMBO-schoolloopbanen in de rotterdamse regio, derde meting 2004-2005*. Rotterdam: RISBO.
- Shumer, R., & Duckenfield, M. (2004). Service-learning: Engaging students in community-based learning. In J. Smink, & F. P. Schargel (Eds.), *Helping students graduate: A strategic approach to dropout prevention*. (pp. 155-163). Larchmont, NY: Eye on Education.
- Smink, J., & Reimer, M. S. (2005). *Fifteen effective strategies for improving student attendance and truancy prevention*. US: Clemson: National Dropout Prevention Center.
- Steege, M., & Webbink, D. (2006). *Voortijdig schoolverlaten in Nederland: Omvang, beleid en resultaten*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Steenhoven, P. v. d., & Veen, D. v. (2008). *NJi-monitor 2007: Reboundvoorzieningen voortgezet onderwijs*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Stegelin, D. A., & Bailey, B. (2004). *Creating a sense of place and belonging: How to meet the emotional needs of K-12 students*. Clemson, SC: National Dropout Prevention Center.
- Sutphen, R.D., Ford, J.P., & Flaherty, C. (2010). Truancy interventions: a review of the research literature. *Research and Social Work Practice*, 20, pp. 161-171.

- Switzer, D. (2004). Individualized instruction. In J. Smink, & F. P. Schargel (Eds.), *Helping students graduate: A strategic approach to dropout prevention*. (pp. 225-233). Larchmont, NY: Eye on Education.
- Tilborg, L. v., & Es, W. v. (2003). *Almanak voortijdig schoolverlaten 2003*. Utrecht: Sardes.
- Tuijl, C. v., & Siebes, R. (2006). *Het rendement van opstap in de basisschoolperiode. een longitudinaal onderzoek naar effecten van een gezinsgerichte stimuleringsprogramma bij turkse en marokkaanse gezinnen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Veen, A., Roeleveld, J., & Leseman, P. P. M. (2000). *Evaluatie van kaleidoscoop en piramide*. Amsterdam: SCO-Kohnstamminstituut.
- Veen, D. v., & Berdowski, Z. (2000). *Preventie van schoolverzuim en zorg voor risicoleerlingen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Veen, D. v., & Steenhoven, P. v. d. (2009). *Monitor 2008: Zorg- en adviesteams in het onderwijs*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Vegt, A. L. v. d., & Schonewille, B. (2008). *Voorzieningen voor kinderen van 0-4 jaar: Stand van zaken en actuele ontwikkelingen*. Utrecht: Sardes.
- Veld, R. in 't, Korving, W, Hamdan, Y, Steen, M. van der (2005). *Kosten en baten van voortijdig schoolverlaten*. Rotterdam: Rebelgroup.
- Verbeek, K. (2005). Verzuimpreventie met sms-berichten op CSG buitenveldert. *VIOScoop*, 19, 9-10.
- Vreeman, R. C., & Carroll, A. E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 161, 78-88.
- Vuijk, P., Lier, P. A. C. v., Crijnen, A. A. M., & Huizink, A. C. (2004). Testing sex-specific pathways from peer victimization to anxiety and depression in early adolescents through a randomized intervention trial. *Journal of Affective Disorders.*,

Wijk, B. J. v. (2005). *Voorkomen van voortijdig schoolverlaten. de noodzaak van differentiatie en decentralisatie in het voortijdig schoolverlaten beleid*. Den Haag: Kenniscentrum D66.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2009). *Vertrouwen in de school: over de uitval van 'overbelaste' jongeren*. Amsterdam: Amsterdam University Press.